

Henk van Goor, Karin Koers en Henk Mulder*

VERZET VAN OMWONENDEN TEGEN DE AANLEG VAN EEN SKATEBAAN

Gevoelens van bedreiging en mobilisering als determinanten van protest

Burgers protesteren geregeld tegen de aanleg van ongewenste voorzieningen bij hen in de buurt. Welke factoren spelen een rol in het verzet tegen locatiebeslissingen? Aan de hand van een gevalstudie over de omstrede aanleg van een skatebaan onderzoeken Van Goor, Koers en Mulder welke rol gevoelens van bedreiging, mobilisering van medestanders en buurtintegratie spelen bij ontstaan en verloop van het collectieve protest onder de omwonenden.

Inleiding

Van oudsher hebben 'grievens', 'ontevredenheid' en 'deprivatie' een belangrijke rol gespeeld in de verklaring van collectieve actie en protest (Smelser 1962: 47; Zald 1992: 328-329). Deze 'structurele spanningen', zoals Smelser ze samenvattend omschrijft, verschaffen de *motiverende* drijfkracht die verklaart waarom mensen in actie komen om iets aan hun situatie te veranderen of juist om de status quo te verdedigen tegen ongewenste ontwikkelingen. In de jaren zeventig van de vorige eeuw komt dit type verklaring evenwel onder vuur te liggen van de 'resource mobilization' benadering, een benadering die al snel een dominante positie verwerft in het onderzoek naar collectieve actie en sociale bewegingen. Ontevredenheid of grievens spelen in deze benadering, zeker in haar beginperiode, geen of slechts een beperkte en ondergeschikte rol. Er zou geen of slechts geringe empirische ondersteuning zijn voor het centrale uitgangspunt van de 'traditionele' benaderingen dat protest en collectieve actie het gevolg zijn van structurele spanningen. Niet alleen zouden ontevredenheid en grievens structureel gegeven zijn en daarmee altijd en alom tegenwoordig, maar grievens en klachten zouden door sociale bewegingen en hun leiders bewust worden gecreëerd en gemanipuleerd (Jenkins 1983: 530; McCarthy en Zald 1977: 1214-1215). In de 'resource mobilization' benadering verschuift dus de aandacht in de verklaring van collectieve actie van *motivatio-*

nele factoren naar *instrumentele* factoren, zoals organisatie, leiders en strategieën en tactieken.

Al spoedig echter ontstaat kritiek op de verwaarlozing van ontevredenheid en grieven als verklaring van collectieve actie en protest in de 'resource mobilization' benadering (Jenkins 1983: 530-532; Buechler 1993: 221-222). Opp (1988: 853) noemt zelfs 'the role of grievances in generating social movement participation (...) one of the most debated issues in the literature'. Eén van deze kritiekpunten is hier voor ons vooral interessant. Verschillende auteurs wijzen er op dat grieven en ontevredenheid als oorzaak van protest met name een rol lijken te spelen tijdens crisissituaties (zie Jenkins 1983: 531). Tijdens crises is er sprake van een plotselinge, externe ('objectieve') bedreiging van bestaande omstandigheden en verhoudingen, als gevolg waarvan ontevredenheid en grieven (gevoelens van bedreiging) sterk toenemen, die op hun beurt weer (kunnen) leiden tot protest.

De rol van bedreigende factoren is recentelijk nader uitgewerkt door Jasper (1997: 103-129) en Snow et al. (1998). Beide kennen als oorzaak van protest en verzet een centrale betekenis toe aan de bedreiging die voortvloeit uit de verstoring van alledaagse zekerheden. Volgens Snow et al. (1998) is het de verstoring van het alledaagse leven – dat wil zeggen: de feitelijke of dreigende verstoring van de als vanzelfsprekend voor waar aangenomen ('taken-for-granted') alledaagse routines, houdingen en verwachtingen – die een voedingsbodem vormt voor collectieve actie. Jasper (1997: 122-126) stelt dat mensen in hun dagelijkse leven behoefte hebben aan 'ontologische zekerheid': het vertrouwen dat de natuurlijke en de sociale wereld zijn zoals ze lijken te zijn. Mensen zullen ernaar streven om veranderingen tegen te gaan die deze ontologische zekerheid dreigen te verstoren, in het bijzonder veranderingen die hen onvrijwillig worden opgelegd, waarover ze geen controle hebben, of waarvan de risico's hen onbekend zijn. Het wegvallen van de ontologische zekerheid frustrert mensen en krenkt hun gevoel voor rechtvaardigheid. Als gevolg hiervan zijn het juist bedreigende situaties die leiden tot een bereidheid om in actie te komen, waarbij de collectieve actie zich richt op behoud of herstel van de bestaande alledaagse routines en verwachtingen. Het gaat dus om defensieve of '*reactive*' collectieve acties (Tilly 1978: 143-148).

Eén type situatie dat regelmatig de bron van acute bedreiging van de status quo vormt, bestaat uit locatiebeslissingen, die dan ook veelvuldig leiden tot het formuleren van grieven én tot conflict en protest (Lake 2001; Walsh, Warland en Smith 1993). Locatieconflicten bieden dus een goed aanknopingspunt om de betekenis van gevoelens van bedreiging en mobilisering bij het ontstaan van protestacties te onderzoeken en met elkaar te vergelijken.

Vergeleken met protest tegen grootschalige, veelal economische faciliteiten, als vuilverbrandingsinstallaties en kerncentrales, is protest tegen kleinschalige sociale faciliteiten (voorzieningen voor bepaalde categorieën gebruikers) in woonbuurten weinig bestudeerd. Onderzoek op dit gebied bestaat

bovendien overwegend uit surveys naar de attitudes van de bevolking tegenover categorieën gebruikers. Deze studies verschaffen echter geen inzicht in de determinanten van de reacties van omwonenden op de komst van een voorziening (Cowan 2002; Kastner, Repucci en Pezzoli 1979; Piat 2000; Repper en Brooker 1996). Wij willen met ons onderzoek een bijdrage leveren aan het opvullen van deze lacune. In dit onderzoek zullen wij beide factoren – bedreiging en mobilisering – in hun onderlinge samenhang analyseren in een onderzoek naar het verzet van omwonenden tegen de aanleg van een skatebaan in een woonwijk van een middelgrote provinciestad.¹ Onze probleemstelling luidt: *zijn het gevoelens van bedreiging van alledaagse leefomstandigheden die de doorslag geven, of wordt deelname aan de protestactie tegen de skatebaan vooral bepaald door mobiliseringsprocessen?*

Een locatiebeslissing betekent voor omwonenden een plotselinge, ‘objectieve’ bedreiging van hun alledaagse leefomstandigheden. Deze objectieve bedreiging kan leiden tot (subjectieve) gevoelens van bedreiging: angst en bezorgdheid over de gevolgen die de vestiging van de voorgenomen voorziening heeft. De omwonenden kunnen op basis hiervan in actie komen en proberen druk uit te oefenen op de locatiebeslissers om de ongewenste voorziening niet in hun buurt aan te leggen. Gevoelens van bedreiging zijn in deze optiek dus een eerste, belangrijke determinant van deelname aan protestacties.

Nu kunnen omwonenden elk voor zich, individueel, protesteren, maar het is ook mogelijk dat onder hen een collectieve actie ontstaat. Aan collectieve acties kan men een *intern* aspect (start en opbouw van de actie, ofwel *mobiliseringsprocessen*) en een *extern* aspect (invloedsuitoefening op beslissers, ofwel *protestactie*) onderscheiden (Braam et al. 1976; Van Goor 1993). Voordat men naar buiten treedt met het collectieve protest (extern), dient men eerst medestanders te mobiliseren (intern). Mobiliseringsprocessen vormen dus een tweede, belangrijke determinant voor deelname aan protestactiviteiten.

Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat mobilisering in eerste instantie plaats vindt onder degenen die zich bedreigd voelen. De vraag is echter of bij het mobiliseren van medestanders onder omwonenden gevoelens van bedreiging op zichzelf voldoende zijn om mensen te bewegen tot deelname aan collectief protest tegen de locatiebeslissing, of dat daarnaast, of zelfs in plaats daarvan, andere factoren een rol spelen. Uit onderzoek naar sociale bewegingen is namelijk bekend dat sociale cohesie een belangrijke determinant is van mobilisering. Mobiliseringsprocessen blijken vooral te verlopen via bestaande organisaties en sociale netwerken, voorts wordt mobilisering vergemakkelijkt door onderlinge gevoelens van identificatie en solidariteit (Klandermans 2002; McAdam 1986; Passy en Giugni 2001; Simon et al. 1998; Snow, Zurcher en Ekland-Olson 1980; Von Eschen, Kirk en Pinard 1971). De vraag is dus in hoeverre de sociale cohesie van de buurt, of buurtbinding, naast of in plaats van gevoelens van bedreiging een rol speelt bij de mobilisering van buurtgenoten voor actie.

Op basis van het voorgaande kunnen we nu drie vragen formuleren, die we aan de hand van het verzet van omwonenden tegen de skatebaan zullen onderzoeken. We zullen allereerst nagaan of de objectieve bedreiging die uitgaat van de locatiebeslissing, inderdaad heeft geleid tot (subjectieve) gevoelens van bedreiging onder de omwonenden. Als dit niet zo is, vervalt immers de grondslag onder de voorgaande redenering dat crisissituaties tot gevoelens van bedreiging en daarmee tot protest zouden leiden. Indien deze eerste vraag bevestigend wordt beantwoord, kunnen we vervolgens onderzoeken in hoeverre gevoelens van bedreiging en/of mobilisering van invloed zijn geweest op deelname aan de protestactie tegen de skatebaan. Deze twee vragen worden hierna in hun onderlinge samenhang nader uitgewerkt. Tot slot onderzoeken we nog een derde vraag, over de betekenis van buurtbinding – naast of in plaats van gevoelens van bedreiging – bij de mobilisering van omwonenden. Deze vraag heeft een aanvullend karakter op de twee voorgaande vragen, omdat alleen wordt gekeken naar de betekenis van twee mogelijke determinanten (gevoelens van bedreiging en buurtbinding) van het mobiliseringsproces. Om deze laatste vraag te beantwoorden zullen we de wijze waarop het mobiliseringsproces is verlopen, onderwerpen aan een gedetailleerde, kwalitatieve analyse, waarbij het mobiliseringsproces in een aantal componenten wordt uiteengelegd. Deze derde en laatste vraag wordt hierna eveneens verder uitgewerkt.²

Bedreiging en mobilisering

Objectieve en subjectieve bedreiging, mobilisering én deelname aan de protestactie

De gemeentelijke locatiebeslissing vormt een plotselinge, objectieve bedreiging en werkt daarmee als een ‘ontstekingsmechanisme’: zij veroorzaakt onzekerheid onder de omwonenden over de gevolgen die de skatebaan voor hen heeft, in ons geval vooral bezorgdheid over (een toename van) overlast door jongeren. Zij leidt aldus tot een verstoring van de alledaagse leefwereld (Jasper 1997; Snow et al. 1998). Uiteraard zal niet iedereen op dezelfde manier reageren op de locatiebeslissing: niet iedereen zal zich bedreigd voelen of bereid zijn om in actie te komen. Eén factor die hierbij een belangrijke rol lijkt te spelen, is de mate waarin men met de (negatieve) gevolgen van de faciliteit (gebouw of installatie) wordt geconfronteerd: de mate van objectieve bedreiging.

De mate van objectieve bedreiging hangt vooral samen met de afstand tot de gekozen locatie. De negatieve gevolgen die aan een faciliteit verbonden zijn, nemen af naarmate de afstand tot die faciliteit toeneemt, het zogenaamde ‘distance decay’ effect (Pinch 1985). We mogen dus verwachten dat bezwaren en protesten tegen ongewenste faciliteiten zullen afnemen, naarmate de afstand toeneemt. Dit wordt door onderzoek bevestigd (Armour 1991; Burnett en

Moon 1983; Lober 1995; Pearson en Yiu 1993). Objectief bedreigende omstandigheden lijken dus een belangrijke structurele conditie voor protest en verzet te zijn. Ondersteuning van deze stelling biedt het onderzoek van Braam et al. (1976) naar lokale collectieve acties tegen als bedreigend ervaren overheidsmaatregelen. In de vier acties waarin zij een onderscheid maken tussen ernstig en minder ernstig bedreigde belangenpopulaties, blijkt de actiedeelname vanuit bedreigde populaties steeds beduidend hoger te zijn dan vanuit minder bedreigde populaties (Braam et al. 1976: 63 en 169; eigen berekeningen).

Op basis van het voorgaande kunnen we nu onze eerste twee vragen nader formuleren. Allereerst zullen we nagaan of er een verband is tussen de mate van objectieve bedreiging die van de locatiebeslissing uitgaat en gevoelens van bedreiging die onder de omwonenden ontstaan. 1) *Is de mate van objectieve bedreiging van invloed op gevoelens van bedreiging onder de omwonenden?* Indien dit zo is en als degenen die zich bedreigd voelen, bovendien ook in actie komen, dan verklaart dat de samenhang die zo vaak is gevonden tussen objectief bedreigende omstandigheden en collectief protest (vergelijk ook Thornton en Knox 2002). Dit brengt ons op onze tweede vraag over de rol van gevoelens van bedreiging en mobilisering bij deelname aan protestacties. Leveren beide factoren een zelfstandige bijdrage of is een van beide factoren doorslaggevend, zoals mobilisering dat zou zijn volgens de ‘resource mobilization’ theorie? 2) *Wordt deelname aan de protestactie vooral bepaald door gevoelens van bedreiging of door mobilisering, of spelen beide een zelfstandige rol?*

Mobilisering voor protestactie en de rol van buurtbinding

Bij de voorgaande twee vragen zijn we er stilzwijgend vanuit gegaan dat omwonenden primair worden gemobiliseerd op basis van gevoelens van bedreiging. Zoals we in de Inleiding reeds hebben gesteld, dienen we er echter rekening mee te houden dat naast of zelfs in plaats van gevoelens van bedreiging mobilisering wordt bepaald door de sociale cohesie onder de omwonenden – onze derde en laatste vraag. Zo zouden enkele personen die zich aan de voorziening storen, er dankzij een uitgebreid buurtnetwerk wellicht in kunnen slagen om hun buurtgenoten te verenigen in een protestactie zonder dat deze laatsten zich bedreigd voelen. Om de betekenis van buurtbinding voor mobilisering vast te stellen zullen we het mobiliseringsproces, zoals dat heeft plaatsgevonden, aan een nadere, gedetailleerde analyse onderwerpen. Hiertoe onderscheiden wij aan het proces van mobilisering (start en interne opbouw van de collectieve actie) vier componenten, waarbij we ons vooral baseren op Braam et al. (1976: 125-140).

1 *Gangmakers*: wie hebben het initiatief tot de collectieve actie genomen?

2 *Kernvorming*: ontwikkelt zich een actieve kern die zowel intern (coördineren en mobiliseren) als extern (invloedsuitoefening) centrale taken vervult?

- 3 *Interne mobilisering*: mobilisering van een *achterban* onder de *directe omwonenden* (objectief bedreigde huishoudens) van de geselecteerde locatie.
- 4 *Externe mobilisering*: is gepoogd de actiebasis te verbreden door mobilisering van een grotere groep medestanders en/of verwerving van steun onder een breder publiek? Eventuele medestanders worden door ons *sympathisanten* genoemd.

Sociale cohesie van de buurt of *buurtbinding* omvat een structurele en een subjectieve component. De structurele component omvat interactie tussen burens, buurtnetwerken en buurtorganisatie; de subjectieve component betreft gevoelens van solidariteit en verbondenheid met buurt en buurtgenoten. Beide componenten hangen onderling sterk samen (Buckner 1988). Uit onderzoek blijkt dat beide componenten van buurtbinding de deelname aan buurtorganisaties en lokale protestacties positief beïnvloeden (Bachrach en Zautra 1985; Chavis en Wandersman 1990; Conway en Hachen 2005; Davidson en Cotter 1989; Liu en Besser 2003; Ryan et al. 2005). We vinden hier dus dezelfde verbanden, die ook in het onderzoek naar sociale bewegingen zijn aangetoond (zie Inleiding). Nu richt onderzoek naar het verband tussen sociale cohesie en mobilisering zich vooral op deelnemers aan bestaande organisaties, acties en bewegingen, dat wil zeggen op wat wij eerder achterban en sympathisanten hebben genoemd. Veel minder is bekend over degenen die als eersten actief in beweging komen en een organisatie of protestactie starten (gangmakers en kernleden).³

Coleman (1976) heeft erop gewezen dat bestaande organisaties kunnen functioneren als een 'fire brigade', die kan worden geactiveerd in geval zich (nieuwe) problemen in een buurt voordoen. Op basis hiervan zouden we mogen verwachten dat vooral bestuurders van buurtorganisaties het voortouw nemen als een buurt plotseling met een bedreiging wordt geconfronteerd. Uit het onderzoek van Braam et al. (1976: 63 en 172; eigen berekeningen) blijkt evenwel dat juist in situaties waarin de bedreiging toeneemt, mensen relatief vaak buiten bestaande organisatorische kaders om in actie komen. Dit zou kunnen betekenen dat in een situatie van (ernstige) bedreiging initiële actie vooral op gang komt via informele groepen en netwerken. Uit het weinige onderzoek naar het initiëren van buurtorganisaties en -acties blijkt dit echter niet duidelijk het geval te zijn: de binding aan de buurt (informele buurtcontacten, vriendschappen en hulprelaties) van leiders van buurtorganisaties bleek, *voordat ze actief werden*, juist relatief zwak (Unger en Wandersman 1983). Hiermee in overeenstemming is dat geregeld nieuwkomers, met weinig lokale binding, actief worden in organisaties en acties (Oropesa 1992; Weerdenburg 1979). Het lijkt er op dat vaak geprononceerde belanghebbenden met duidelijke grieven of een sterk probleembesef als eersten in beweging komen en ook verder actief blijven als lid van de actiekern (Cook 1983; Weerdenburg 1979). In ons onderzoek zouden dat dan individuele omwonenden

moeten zijn die objectief en subjectief het meest bedreigd zijn. Omdat zij uit zichzelf in actie komen, is te verwachten dat zij over de nodige sociaal-instrumentele vaardigheden beschikken om actie te kunnen voeren (vergelijk Weerdenburg 1979). De vraag blijft natuurlijk hoe geprononceerde belanghebbenden er vervolgens in slagen om hun burens te mobiliseren. Granovetter (1973, 1982) heeft er op gewezen dat individuen met weinig of geen zwakke banden ('weak ties') weinig kans maken om buurtgenoten effectief te mobiliseren voor collectieve actie. Beschikken nieuwe leiders dan misschien toch over voldoende zwakke banden, of volgen ze bepaalde strategieën om hun gebrek aan buurtcontacten te overwinnen?

Tot zover heeft de nadruk gelegen op de directe omwonenden (objectief bedreigde huishoudens). Er kunnen zich echter ook mensen van buiten inzetten voor de protestactie. Zo kunnen 'zaakwaarnemers'⁴ het initiatief nemen en omwonenden mobiliseren. We hebben er echter al op gewezen dat verzet tegen een locatiebeslissing meestal ontstaat onder de directe omwonenden. Voorts kunnen gangmakers en kernleden pogen de actiebasis te verbreden door mobilisering van medestanders onder een breder publiek (externe mobilisering van sympathisanten). Verbreding van de actie naar een breder publiek is een belangrijke actiestrategie, maar bij lokaal protest tegen een skatebaan vermoedelijk niet eenvoudig realiseerbaar. Dit hangt samen met het ontbreken van bovenlokale sociale bewegingen en sponsors in tegenstelling tot terreinen als milieu of kernenergie, waarop bovenlokale mobilisering dan ook eenvoudiger is te realiseren (Gordon en Jasper 1996). In termen van cohesie of binding: de mobilisering van sympathisanten faalt, omdat de lokale protestactie niet is ingebed in een bovenlokaal netwerk van organisaties en bewegingen; ook ontbreekt een gemeenschappelijk referentiekader ('frame') op basis waarvan buitenstaanders zich identificeren of verbonden voelen met de lokale actievoerders.

Op basis van het voorgaande kunnen we nu voor de verschillende componenten van het mobiliseringsproces (onze derde vraag) de volgende deelvragen formuleren.

3a Zijn gangmakers en kernleden, vergeleken met de achterban, vaker geprononceerde belanghebbenden (objectief en subjectief meest bedreigden)? En beschikken zij, voorafgaande aan de collectieve actie, over geen of weinig contacten in de buurt? Een implicatie hiervan is dat we onder hen geen zaakwaarnemers zullen aantreffen. Een tweede implicatie is dat zij vermoedelijk wel over instrumentele vaardigheden beschikken en dat zij bepaalde strategieën ontwikkelen om hun gebrek aan binding aan de buurt te overwinnen.

3b Spelen bestaande organisaties en informele buurtnetwerken wel een belangrijke rol bij de mobilisering van de achterban? Nu doet zich het probleem voor dat de effecten van gevoelens van bedreiging en van buurtbinding op de mobilisering van de achterban in ons onderzoek vaak moeilijk te ontwarren zullen zijn. Om na te gaan of sociale cohesie een zelfstandige rol speelt bij de mobili-

sering van de achterban, formuleren we daarom nog een aanvullende deelvraag: *Slaagt men er in om personen die zich niet zelf bedreigd voelen, te mobiliseren en wel vanwege contacten en/of gevoelens van verbondenheid met hun burens?* Is dit laatste het geval, dan kunnen we concluderen dat buurtbinding een zelfstandige rol speelt in mobiliseringsprocessen.

3c Is mobilisering van sympathisanten, vanwege het ontbreken van een bovenlokale sociale beweging en van een gemeenschappelijk referentiekader, inderdaad niet succesvol geweest bij het verzet tegen de skatebaan?

Korte beschrijving van besluitvorming en protest

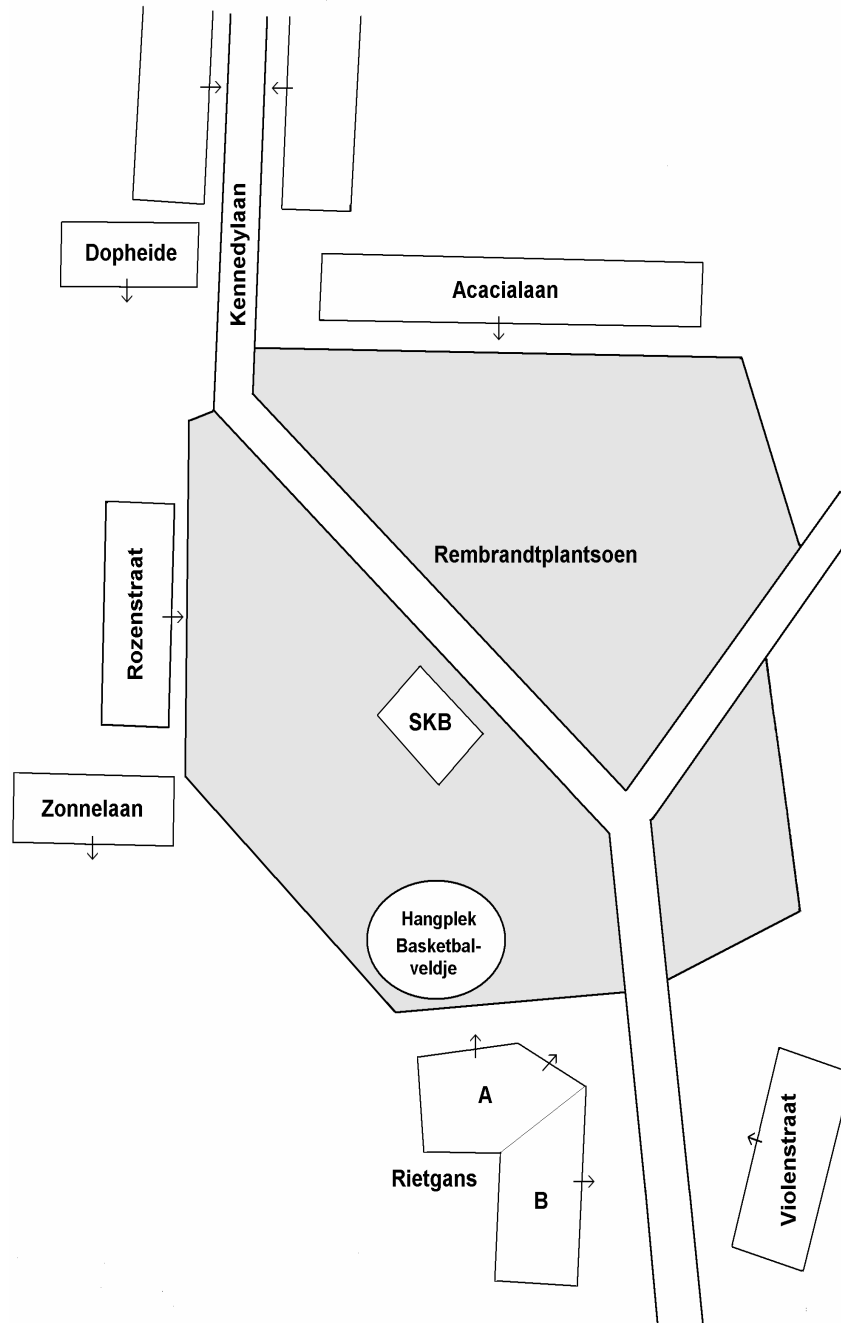
De gemeente besluit eind 2001 tot aanleg van een skatebaan in het Rembrandtplantsoen. Rond het plantsoen staan overwegend huurwoningen. Er wonen veel ouderen en maar weinig gezinnen met kinderen. In het plantsoen zijn al meerdere voorzieningen aangelegd, zoals een basketbalveldje en een hangplek voor jongeren (zie Figuur 1 voor een situatieschets).

Nadat in mei 2002 de voorbereidingen zijn afgerond, ontvangen de omwonenden, evenals de skatende jongeren en hun ouders, een uitnodigingsbrief voor een informatieavond in het wijkgebouw. De gemeente stuurt alleen een uitnodiging aan de bewoners van Rozenstraat, Rietgans en Violenstraat. Door toedoen van mevrouw Trip (Rozenstraat), ontvangen de bewoners van Acaciaaan en op de hoek van de Zonnelaan alsnog de brief.

De brief leidt onder de omwonenden tot de nodige beroering. In de Rietgansflat vinden twee bijeenkomsten plaats om de ontstane situatie te bespreken. De ene wordt belegd door mevrouw Post, de andere door de voorzitter van de Huurdersvereniging Rietgans. Op de laatste bijeenkomst zijn ook twee bewoonsters van Rozenstraat aanwezig. Een van hen belegt vervolgens bij haar thuis een bijeenkomst voor de bewoners van Rozenstraat. Door de bewoners van andere straten zijn geen gemeenschappelijke activiteiten ontwikkeld.

Op de informatieavond in het wijkcentrum zijn naast gemeentelijke functionarissen en leden van het wijkplatform ongeveer 30 omwonenden, 15 skatende jongeren en enkele ouders aanwezig. De avond eindigt in een grote chaos. De gemeentelijke functionarissen en de leden van het wijkplatform schrikken danig van de boze reacties van de omwonenden. Aan het einde van de avond belooft de voorzitter de zaak binnen de gemeente te bespreken, opnieuw een avond te organiseren en de mensen op de hoogte te houden.

Direct na de informatieavond zijn er door omwonenden verschillende brieven aan de gemeente gestuurd. Naar aanleiding van een gezamenlijke brief van de bewoners van Rozenstraat vindt er een gesprek plaats met de gemeentelijke klachtencommissie. Ook besteedt een regionaal dagblad in deze periode enkele malen aandacht aan het buurtprotest.

FIGUUR 1 Schematische weergave van het Rembrandtplantsoen met omliggende woningen en geplande locatie voor skatebaan (SKB). Alleen doorgaande hoofdweg aangegeven. Overige bebouwing niet ingetekend. Pijlen geven kijkrichting vanuit woningen aan.

De gemeente besluit echter gewoon door te gaan met de plannen. Begin januari 2003 beslist B&W conform het voorstel: de skatebaan wordt aangelegd in het Rembrandtplantsoen. De omwonenden worden per brief op de hoogte gesteld van het besluit. De brief wekt de indruk dat er tegen het genomen besluit geen bezwaar kan worden ingediend. Er ontstaat opnieuw de nodige opwinding. Een echtpaar uit Rietgans schrijft een boze brief, de drie woordvoerders hebben een gesprek met de wethouder. Ook gaan twee woordvoerders naar de pers, wat leidt tot een krantenartikel met als kop: 'Buurt Europawijk overrompeld door komst skatebaan.' Drie omwonenden tekenen vervolgens officieel bezwaar aan tegen het collegebesluit, twee woordvoerders en een bewoonster van Rietgans. Deze bezwaren worden door B&W vervolgens voorgelegd aan de Algemene Commissie Bezwaarschriften (ACB).

In februari 2003 zoekt het wijkplatform contact met de woordvoerders. Vervolgens sturen de woordvoerders op verzoek van het wijkplatform een enquêteformulier naar de omwonenden met de vraag om randvoorwaarden aan te geven voor het plaatsen van een skatebaan; ook is gevraagd of er behoefte bestaat aan een tweede informatieavond. Zeventien lijsten worden geretourneerd. Er blijkt grote behoefte aan een tweede informatieavond te bestaan. Verder blijkt dat een minderheid absoluut geen skatebaan wil; de meesten formuleren voorwaarden die gericht zijn op het voorkomen van overlast. Er vindt vervolgens tussen de woordvoerders, de voorzitter en secretaris van het wijkplatform en de gemeentelijke opbouwwerkster een gesprek plaats, dat niets oplevert. Verder overleg wordt gepland, maar wordt later door de woordvoerders opgeschort in afwachting van de hoorzitting door de ACB.

In mei 2003 belegt de ACB een hoorzitting waarin bezwaarden en gemeente hun standpunten nogmaals uiteenzetten. Twee weken later besluit de ACB de bezwaren van de omwonenden gegrond te verklaren. Er is voor het betreffende gebied nooit een uitwerkingsplan opgesteld, waarmee een wettige grondslag voor de aanleg van de skatebaan ontbreekt. Het college van B&W neemt in juni 2003 het advies van de ACB over, waarmee de aanleg van een skatebaan in het Rembrandtplantsoen van de baan is.

Analyse

Objectieve en subjectieve bedreiging, mobilisering en deelname aan de protestactie

De mate van objectieve bedreiging is door ons vastgesteld aan de hand van drie criteria.⁵ Op basis hiervan onderscheiden we: 1) *objectief ernstig bedreigd*: Rozenstraat; Rietgans (A), dat geheel of gedeeltelijk uitzielt op het plantsoen; 2) *objectief matig bedreigd*: van het plantsoen afgewende woningen hoek Zonelaan; Rietgans (B), dat niet uitzielt op het plantsoen; Acacialaan; 3) *objectief*

niet bedreigd: verderaf gelegen woningen met hooguit beperkt zicht op de geplande locatie voor de skatebaan: (hoek) Dopheide, (hoek) Kennedylaan en Violenstrat (zie Figuur 1). Gevoelens van bedreiging (subjectieve bedreiging) zijn door ons vastgesteld aan de hand van verwachte negatieve gevolgen van de skatebaan, zoals die blijken uit klachten, grieven en bezwaren van omwonenden.⁶ Gevoelens van bedreiging betreffen vooral bezorgdheid over (een toename van) overlast door jongeren; voorts speelt de zorg over een achteruitgang van de buurt en over achterstelling door de gemeente een rol.

TABEL 1 Percentage huishoudens dat zich bedreigd voelt (subjectieve bedreiging) naar mate van objectieve bedreiging

	<i>Mate van objectieve bedreiging</i>		
	<i>Ernstig</i>	<i>Matig</i>	<i>Niet</i>
Percentage huishoudens dat zich bedreigd voelt (N)	61 (67) ^a (18)	26 (31)	0 (23)

Toelichting: ^a Aanvankelijk voelen 11 huishoudens zich bedreigd, na een verhuizing en de komst van een nieuw huishouden zijn dat er 12.

TABEL 2 Percentage huishoudens dat deelneemt aan protestactie tegen skatebaan, naar subjectieve bedreiging, respectievelijk naar mobilisering (alleen voor huishoudens die objectief ernstig of matig bedreigd zijn)

<i>Deelname aan protestactie</i> (externe invloedsuitoefening)	<i>Subjectieve bedreiging</i>		<i>Totaal</i>
	Ja	Neen	
Percentage huishoudens dat deelneemt aan protestactie (N huishoudens)	89 (19)	17 (30)	45 (49)
<i>Deelname aan protestactie</i> (externe invloedsuitoefening)	<i>Mobilisering</i>		<i>Totaal</i>
	Ja	Neen	
Percentage huishoudens dat deelneemt aan protestactie (N huishoudens)	78 (27)	5 (22)	45 (49)

Toelichting: Uitgegaan is van de situatie vóór verhuizing van een huishouden (zie tabel 1). Zie voor nadere omschrijving en operationalisering van de begrippen 'mobilisering' en 'deelname aan protestactie' noten 10 en 11.

Vraag 1: Objectieve bedreiging. Uit tabel 1 blijkt dat in de objectief ernstig bedreigde straten aanvankelijk 61, later 67 procent van de huishoudens bezwaar heeft tegen de komst van een skatebaan;⁷ in de objectief matig bedreigde straten is dit 26 procent en in de objectief niet-bedreigde straten zijn er geen

bezwaren.⁸ De mate van objectieve bedreiging is dus inderdaad van invloed op de perceptie van grieven tegen de skatebaan. Overigens blijkt ook dat van de objectief meest bedreigden een substantiële minderheid zich niet bedreigd voelt.

Vraag 2: Gevoelens van bedreiging en mobilisering. Welke rol spelen vervolgens gevoelens van bedreiging en mobilisering⁹ bij deelname aan de protestactie¹⁰? Beide vertonen een sterke bivariate samenhang met actiedeelname. Maar liefst 89 procent van de subjectief bedreigden neemt deel aan de protestactie tegen 17 procent van degenen die zich niet bedreigd voelen (tabel 2, bovenste helft). De mate waarin actie wordt ondernomen, hangt dus sterk samen met de mate van gepercipieerde bedreiging. Mobilisering blijkt eveneens van grote betekenis: 78 procent van degenen onder wie mobilisering heeft plaats gevonden, doet mee aan het protest tegen slechts vijf procent van degenen waaronder niet is gemobiliseerd (tabel 2, onderste helft). Om nader inzicht te krijgen in hun relatieve betekenis dienen we beide factoren tegelijk in de analyse te betrekken (tabel 3, regel 1). We zien dan dat – bij constanthouding van mobilisering – gevoelens van bedreiging een zelfstandige rol blijven spelen (vergelijk kolom 1 en 3 met elkaar, evenals kolom 2 en 4): de participatie is steeds het hoogst onder degenen die zich bedreigd voelen. Omgekeerd – bij constanthouding van gevoelens van bedreiging – blijkt mobilisering eveneens een zelfstandig effect te hebben op actieparticipatie (vergelijk kolom 1 en 2 met elkaar, evenals kolom 3 en 4). Beide factoren hebben dus een zelfstandig effect op de deelname aan het collectieve protest tegen de skatebaan. Beide lijken bovendien min of meer even sterk te zijn (voor zover de gegevens daarover uitspraken toestaan). In ieder geval blijkt niet dat de betekenis van mobilisering veel groter is dan die van gevoelens van bedreiging.

Gevoelens van bedreiging en mobilisering werken cumulatief. Subjectief bedreigden waaronder mobilisering plaats vindt (tabel 3, kolom 1), nemen verreweg het vaakst deel aan de protestactie: alle 16 huishoudens zijn op enigerlei wijze actief, tegen slechts vijf (45 procent) uit de niet subjectief bedreigden waaronder mobilisering plaats vindt (tabel 3, kolom 3) en slechts één (uit drie) onder de subjectief bedreigden waaronder geen mobilisering plaats vindt (tabel 3, kolom 2). Bovendien ontplooiën degenen die zich bedreigd voelen én gemobiliseerd zijn, ook de meeste verschillende typen activiteiten (tabel 3, regel 2, a t/m e).

Uit tabel 3 (kolom 4) blijkt tot slot dat objectief bedreigende omstandigheden geen rechtstreeks effect hebben op protestdeelname. De huishoudens in kolom 4 voelen zich niet bedreigd, zijn niet het object van mobilisering geweest en nemen ook niet deel aan de protestactie, ondanks het feit dat ze objectief wel bedreigd zijn. Het effect van objectief bedreigende omstandigheden op actieparticipatie verloopt in ons onderzoek dus geheel via gevoelens van bedreiging en mobilisering. Een protestactie ontstaat alleen daar waar zich ge-

voelens van bedreiging ontwikkelen en/of waar mobiliseringsprocessen op gang komen.

TABEL 3 Deelname aan protestactie tegen skatebaan naar subjectieve bedreiging en mobilisering in combinatie (absolute aantallen huishoudens)

Deelname aan protestactie tegen skatebaan (externe invloedsoefening)	Gevoelens van subjectieve bedreiging ^a			
	Ja		Nee	
	Mobilisering		Mobilisering	
	Ja (1)	Nee (2)	Ja (3)	Nee (4)
1 Totaal aantal deelnemende huishoudens	16	1	5	0
2 Idem, uitgesplitst naar type activiteit waaraan deelgenomen:				
a Bijwonen van de informatieavond	14	1	2	0 ^b
b Brieven en e-mails aan gemeente en/of wijkoverlegorgaan	7	0	1	0
c Contacten en overleg met gemeente en/of wijkoverlegorgaan	2	1	0	0
d Bezwaarschriften	2	1	0	0
e Invullen van (niet anonieme) enquête voor wijkoverlegorgaan	13	0	4	0
3 Idem, waarvan behorend tot:				
a Gangmakers en kernleden	3 ^c	1 ^d	0	0
b Achterban	13	0	5	0
(Aantal huishoudens)	(16)	(3)	(11)	(19)

Toelichting: ^a Alleen objectief ernstig en matig bedreigde omwonenden (zie ook tabel 2).

^b Uit deze categorie heeft één persoon de informatieavond bezocht; deze persoon is een voorstander van de skatebaan en is dus geen deelnemer aan de protestactie.

^c Alle drie zijn gangmaker; twee zijn ook kernlid.

^d Alleen kernlid.

Mobilisering voor protestactie en de betekenis van buurtbinding

We zullen nu aan de hand van de eerder geformuleerde deelvragen over gangmakers/kernleden, achterban en sympathisanten de betekenis van buurtbinding in het mobiliseringsproces nader analyseren.

Deelvraag 3a: Gangmakers en kernleden. Aangezien gangmakers en kernleden nagenoeg dezelfde personen zijn en het in totaal slechts om vier mensen gaat, behandelen we ze gezamenlijk. Er zijn drie *gangmakers*, alle uit de objectief meest bedreigde straten: mevrouw Post en de voorzitter van de huurdersvereniging uit Rietgans¹¹ en mevrouw Trip uit Rozenstraat. Een echte *kern* komt pas tot stand na de informatieavond. Twee van de drie gangmakers, de voorzit-

ter van de huurdersvereniging en mevrouw Trip, zijn de eerste actieve kernleden: beide worden door hun straat als woordvoerder aangewezen. Na afloop van de informatieavond voegt de belanghebbende uit Acacialaan, die als enige uit zijn straat deze avond bijwoont en fel gekant is tegen de komst van de skatebaan, zich bij deze kern. Twee kernleden komen uit de objectief ernstig bedreigde en één uit de objectief matig bedreigde straten. Gangmakers en kernleden behoren dus tot de directe omwonenden, zaakwaarnemers spelen geen rol. Het zijn bovendien geprononceerde belanghebbenden: de gangmakers behoren tot de objectief meest bedreigden; alle gangmakers en kernleden voelen zich ook persoonlijk bedreigd. Dit laatste geldt minder sterk voor de achterban: 28 procent (5 van 18) heeft geen bezwaar tegen de skatebaan, maar doet wel mee aan de protestactie (zie tabel 3, regel 3, a en b).

Eén gangmaker/kernlid is actief vanwege zijn voorzitterschap van de huurdersvereniging. De overige drie komen zelf in beweging: twee zijn nieuwkomers en wonen nog maar kort in de buurt; alle drie beschikken ze voorafgaande aan de actie over weinig of geen contacten met buurtgenoten. Van een inbedding in buurtnetwerken is geen sprake. Zo raakt mevrouw Trip *via iemand op het werk* en niet via buurtcontacten op de hoogte van de bijeenkomst van de huurdersvereniging in Rietgans. Voor drie van de vier gangmakers/kernleden geldt dus dat ze niet of nauwelijks over banden in de buurt beschikken voordat ze in actie komen, waarmee onze uitkomsten overeenstemmen met die van Unger en Wandersman (1983). Kijken we voorts naar de activiteiten die door de drie kernleden zijn ontplooid, dan blijken beide 'spontane' kernleden veel actiever te zijn geweest dan de voorzitter van de huurdersvereniging. Wij vinden dus net als Braam et al. (1976) dat onder ernstig bedreigende omstandigheden de actie vooral buiten bestaande organisaties om loopt.

Zoals blijkt uit hun activiteitenpatroon en door hen geschreven bezwaarschriften (alle geschreven door gangmakers en kernleden) en brieven, beschikken alle vier gangmakers en kernleden over ruime instrumentele vaardigheden.

De gangmakers brengen het proces van interne mobilisering op gang. Alle drie beginnen met het beleggen van een bijeenkomst voor medestraatbewoners. Dat de voorzitter van de huurdersvereniging een bijeenkomst belegt, ligt voor de hand. Interessanter is dat beide 'spontane' gangmakers dit eveneens doen. Zij nodigen medestraatbewoners schriftelijk (via een briefje in de brievenbus) bij hen thuis uit. Via deze strategie compenseren zij het gebrek aan contacten in de buurt en slagen ze er toch in om hun buurtgenoten te mobiliseren. Anders dan Granovetter (1973, 1982) stelt, kunnen personen zonder substantiële contacten in de buurt dus effectief een protestactie initiëren. Dat formele middelen hier hebben gewerkt, zou te maken kunnen hebben met het lokale karakter van de actie. Ook al bestaan er geen persoonlijke contacten, men kent elkaar als burens wel 'van gezicht'. In deze context zijn formele middelen, anders dan in geheel anonieme situaties, kennelijk wel effectief.

Deelvraag 3b: Interne mobilisering van de achterban. Het proces van interne mobilisering wordt door ons per straat beschreven.

De interne mobilisering in de Rietgansflat vindt deels spontaan en informeel plaats (in onderlinge contacten tussen bewoners en door de bijeenkomst, belegd door mevrouw Post), deels binnen een reeds bestaande organisatiestructuur (huurdersvereniging). De eerste interne mobilisering vindt dus mede plaats door gebruik te maken van een bestaande organisatie, die weliswaar niet direct voor dit soort doeleinden is opgericht, maar als organisatie voor de behartiging van gemeenschappelijke belangen van de flatbewoners wel een 'natuurlijk' kader biedt voor overleg en gemeenschappelijke belangenbehartiging inzake de skatebaan.

De interne mobilisering in de Rietgansflat blijkt vooral succesvol te zijn geweest onder oude, maar niet onder jonge bewoners. Er zijn aanvankelijk naast vijftien oude huishoudens vier jonge huishoudens, meest singles, vaak afwezig en met weinig of geen contacten met medebewoners. Eén verhuist tijdens, een ander kort na de collectieve actie.¹² Geen van deze vier jonge huishoudens heeft zich met de actie tegen de skatebaan bemoeid. Zij staan neutraal of positief tegenover aanleg van een skatebaan. Interne mobiliseringspogingen van de tegenstanders in de flat hebben op hen geen vat gehad. Vermoedelijk is hun betrokkenheid bij (het wel en wee van) de flat gering door een geringe mate van binding (weinig contact; veel afwezig; andere levensstijl) en/of omdat het wonen hier als tijdelijk wordt gezien.

De vergaderingen in de flat dragen er toe bij dat het diffuse ongenoegen dat in contacten tussen de – met name oudere – flatbewoners al naar voren was gekomen, wordt gekanaliseerd en vorm gegeven: klachten worden geïnventariseerd en vragen opgesteld voor de informatieavond. Door de informele gesprekken en actievergaderingen ontstaat een zekere druk om *als flat* tot een gemeenschappelijk standpunt, tot consensus te komen, een druk die vooral in het objectief minder bedreigde deel van de flat wordt gevoeld. Zo zegt een ouder echtpaar uit Rietgans (B) dat zij tegen de aanleg van de skatebaan zijn. Later in het interview blijkt echter dat ze aanvankelijk niet tegen waren. Omdat ze niet uitkijken op het plantsoen, 'zijn zij niet de bewoners die er de meeste last van hebben.' Maar aangezien 'hoofdzakelijk de hele flat op de skatebaan tegen was', zijn zij nu ook tegen. Nog sterker wordt dit verwoord door een ander echtpaar. Zij hebben geen bezwaar tegen de skatebaan, maar 'aan de andere kant van de flat [meest bedreigde deel, schr.] waren ze wel allemaal tegen. (...) Je gaat dan wel met deze mensen mee, want het zijn tenslotte medebewoners van de flat. (...) Ons is gevraagd of wij wilden zeggen tegen de skatebaan te zijn.' Een oudere, alleenstaande bewoonster ten slotte heeft geen duidelijke eigen mening, maar zegt dat zij zich 'kon vinden in de argumenten van de anderen [tegenstanders skatebaan, schr.] tijdens de informatieavond.' Later merkt ze echter op: 'Ik vind het eigenlijk wel jammer voor de jeugd dat het niet is doorgegaan'.

We zien dus dat het proces van druk en overreding ertoe leidt dat personen die de komst van de skatebaan zelf niet als bedreigend ervaren, zich solidair verklaren met flatgenoten die zich wel bedreigd voelen. Dit verklaart ons inziens waarom in het objectief minder sterk bedreigde deel van Rietgans toch zoveel bezwaren tegen de komst van de skatebaan leven. Dankzij de interne mobilisering, zowel informeel als door de huurdersvereniging van de *gehele* flat, ontstaat een breed gedragen consensus, met name onder de oudere bewoners, die ook wordt gedeeld door hen die zelf objectief minder ernstig worden bedreigd. Dat de interne mobilisering wel succesvol is geweest onder de ouderen, maar niet onder de jongeren, is een gevolg van de veel sterkere oriëntatie op en verbondenheid met flat en medebewoners onder de oudere bewoners, dan onder de jonge huishoudens. Een vergelijking van de mate van mobilisering van de oudere en de jongere huishoudens in Rietgans die zich niet bedreigd voelen, toont dus overduidelijk aan dat buurtbinding een zelfstandige rol kan spelen in de mobilisering van directe omwonenden: de jongeren die door hun leefwijze weinig binding hadden met medebewoners, konden niet worden gemobiliseerd, terwijl de ouderen zich vanwege hun binding met flatgenoten wel achter de actie scharden.

De mobilisering van medestanders in Rozenstraat verloopt via reeds bestaande relaties en contacten tussen de bewoners. Er bestaat niet, zoals in Rietgans, een 'overkoepelende' organisatie waarop kan worden teruggegrepen. Mevrouw Trip woont helemaal aan het uiteinde van het woonblok en heeft, voorafgaand aan de actie, alleen contact met de bewoners van beide naastliggende woningen. Geheel aan het andere uiteinde van het blok woont mevrouw Nijenhuis, die eerder al bij diverse gelegenheden individueel geprotesteerd had bij de gemeente, veelal mede namens haar buurvrouw met wie zij geregeld contact onderhoudt. Beide 'netwerkjes' van drie, respectievelijk twee huishoudens in het blok worden nu gemobiliseerd. Van de tussenliggende drie woningen is slechts één huishouden, vermoedelijk slechts tijdelijk en zijdelings, bij de actie betrokken geweest.

In de overige, objectief minder of niet bedreigde straten treden geen gangmakers op en vindt geen interne mobilisering plaats. De actie van mevrouw Trip om de uitnodigingsbrief voor de informatieavond onder een grotere kring van omwonenden verspreid te krijgen, heeft weinig effect gehad (mogelijk omdat de brief kennelijk pas een dag voor de informatieavond in augustus 2002 is verspreid). Het gebrek aan mobilisering is mede het gevolg van het feit dat veel bewoners van deze straten 'er geen problemen mee hebben', 'niet tegen' of zelfs 'voor de skatebaan' zijn (interviews). Een informant uit de Violstraat zegt in het interview: 'Van de (...) Violstraat is niemand echt tegen. Ze laten het alleen van zich afglijden (in stilte). (...) Niemand (...) heeft bezwaar ingediend. Het laat ze onverschillig en dat komt ook omdat ze allemaal oud zijn en er eigenlijk net te ver vanaf wonen om er last van te hebben.'

Alleen een geprononceerde tegenstander uit Acacialaan sluit zich bij de protestactie aan. Dat ondanks de aanwezigheid van deze tegenstander in Acacialaan geen mobilisering op gang komt, lijkt mede een gevolg van het feit dat deze tegenstander pas kort voor het begin van de collectieve actie in de straat is komen wonen en (nog) geen contacten heeft in de buurt. Belangrijk lijkt voorts dat, zoals deze 'oudere' tegenstander zelf zegt, 'er veel jongeren bij hem in de straat wonen.' Uit de interviews blijkt dat deze 'jongeren' in meerderheid *niet* tegen de aanleg van een skatebaan zijn. Er is dus onvoldoende 'kritische massa' geweest om, net als in Rietgans, een succesvolle interne mobilisering op gang te brengen.

Een opvallend kenmerk van de interne mobilisering is dat deze volledig *per straat* verloopt. Tussen de bewoners van de verschillende straten bestaan nauwelijks contacten. Sinds de studie van Festinger, Schachter en Back (1950) weten we dat contacten en vriendschappen tussen burens primair worden bepaald door *ruimtelijke nabijheid* (zie ook Greenbaum en Greenbaum 1985; voor Nederland: Nauta 1966, 1973: 128-129). Dat vinden we hier bevestigd. Door de verbrokkelde bebouwing rond het Rembrandtplantsoen en de daardoor geïsoleerde ligging van afzonderlijke woonblokken en flats is de buurtbinding (zowel in termen van contacten, als gevoelens van verbondenheid) tussen bewoners van de verschillende straten gering of ontbreekt geheel. De gefragmenteerde bebouwing heeft dus de mobilisering bemoeilijkt. De huurdersvereniging Rietgans is flatgebonden en heeft daardoor geen overkoepelende rol in het proces kunnen spelen. Voor het op gang komen van de interne mobilisering in Rozenstraat is het contact *via het werk* met een bewoner van Rietgans wel van belang geweest, omdat aldus tussen beide straten een verbindingsschakel ontstaat. Contact tussen de tegenstander uit Acacialaan en de woordvoerder van Rozenstraat tot slot komt pas op straat, na afloop van de informatieavond tot stand. Hier heeft een 'weak tie' ontbroken.

Voor zover er wel van buurtbinding sprake is, zoals in Rietgans, is deze overigens beperkt. Er is geen sprake van hechte netwerken, maar veeleer van zwakke banden. Voor mobiliseringsdoeleinden blijken deze voldoende te zijn, indien mensen zich bedreigd achten en/of verbonden voelen met hun medebewoners. Wanneer mensen zich niet bedreigd achten en niet verbonden voelen met buurtgenoten, is mobilisering – bij zwakke banden – niet succesvol, zoals de jongeren in Rietgans duidelijk illustreren.

Deelvraag 3c: Externe mobilisering van sympathisanten. Pogingen tot externe mobilisering ten slotte beperken zich tot contacten van kernleden met de pers, hetgeen enkele malen tot berichtgeving over het buurtverzet leidt. De pogingen om zo de actie te verbreden hebben geen succes. Dit is in overeenstemming met de uitkomsten van de studie van Gordon en Jasper (1996). Alleen lokale acties tegen faciliteiten die de belangstelling hebben van bovenlokale bewegingen of van een breder publiek kunnen rekenen op steun van buitenaf.

Conclusie en discussie

Onze probleemstelling luidde of bij de protestactie tegen de skatebaan gevoelens van bedreiging dan wel mobiliseringsprocessen de doorslag gaven. Zoals blijkt uit de kwantitatieve analyse (vragen 1 en 2) zijn beide factoren in dit geval van invloed geweest op het ontstaan van het protest. De objectieve bedreiging die van de locatiebeslissing uitging voor de alledaagse leefomstandigheden, leidde tot gevoelens van bedreiging. Gevoelens van bedreiging en actieve mobilisering bepaalden vervolgens samen de deelname aan het protest, waarbij beide factoren van ongeveer even groot belang bleken te zijn. Geen van beide gaf de doorslag. Ons onderzoek bevestigt het vermoeden dat crisissituaties, zoals ten gevolge van een locatiebeslissing, door een verstoring van de alledaagse leefwereld leiden tot gevoelens van bedreiging bij directe omwonenden en daarmee ook tot mobilisering voor actie.

In de aanvullende analyse (vraag 3) hebben wij het proces van mobilisering (start en opbouw van de collectieve actie) aan een meer gedetailleerd, kwalitatief onderzoek onderworpen om na te gaan of de deelnemers aan de protestactie tegen de skatebaan uitsluitend in actie kwamen op basis van gevoelens van bedreiging, of dat daarnaast of in plaats daarvan sociale cohesie (buurtbinding) ook een rol speelde. Daartoe is aan het mobiliseringproces een aantal aspecten onderscheiden: start en vorming van een actiekern (gangmakers en kernleden), interne mobilisering van objectief bedreigde omwonenden (achterban) en de externe mobilisering van sympathisanten. Uit deze aanvullende analyse blijkt, kort samengevat, dat in ons geval gangmakers en kernleden vooral in actie kwamen op basis van gevoelens van bedreiging en dat gevoelens van bedreiging en buurtbinding beide een zelfstandige rol speelden in de mobilisering van de achterban. Buitenstaanders (sympathisanten) traden in de protestactie tegen de skatebaan niet op.

Ons onderzoek toont aan dat *motivationale* factoren (gevoelens van bedreiging) wel degelijk een verklaring bieden voor deelname aan protestacties, in ieder geval in crisissituaties, zoals locatiebeslissingen, die een plotselinge bedreiging van de dagelijkse leefwereld van buurtbewoners met zich meebrengen. Uit ons onderzoek blijkt voorts dat motivationele factoren vooral een grote rol spelen bij de start van een collectieve actie en bij de vorming van een actiekern: geprononceerde belanghebbenden nemen het voortouw en blijven daarna actief als kernlid. Bij het in beweging komen van de achterban spelen motivationele factoren eveneens een rol, maar is hun betekenis minder exclusief. *Mobiliseringsprocessen* zijn hier van minstens evenveel belang. In overeenstemming met de *resource mobilization theory* is ook dat mobilisering niet beperkt blijft tot degenen die zich bedreigd voelen. Ook personen die zich niet bedreigd voelen, worden voor deelname aan de protestactie gewonnen, waarbij sociale cohesie (buurtbinding) de doorslaggevende grond voor mobilisering vormt. Beide verklaringen, in termen van motivationele factoren en van

'resource mobilization', blijken dus elkaar aanvullende verklaringen te bieden voor het ontstaan van protestacties.

Wij zullen nu de belangrijkste resultaten van de kwalitatieve analyse nader bespreken, waarbij we onze uitkomsten op een aantal punten zullen vergelijken met die uit (overigens schaarse) andere studies naar collectief protest tegen sociale faciliteiten.

De collectieve actie tegen de skatebaan ontstond onder en bleef ook beperkt tot de directe omwonenden, zoals zo vaak in verzet tegen sociale faciliteiten. Zaakwaarnemers of sympathisanten traden niet op. Dit hangt vermoedelijk vooral samen met het ontbreken van een het lokale vlak overstijgend en een breder publiek aansprekend discours. Waar een dergelijk referentiekader wel aanwezig is, zien we dat anderen zich al spoedig in de actie mengen, zoals bij voorbeeld in het door Hubbard (2005a, 2005b) en Grillo (2005) beschreven verzet van omwonenden tegen de aanleg van asielzoekerscentra in Groot-Brittannië.¹³

Gangmakers en kernleden waren in ons onderzoek geprononceerde belanghebbenden: ze behoorden overwegend tot degenen die het dichtst bij de geselecteerde locatie woonden en ze voelden zich ook persoonlijk bedreigd. Voorts hadden de meesten, voordat ze actief werden in de actie tegen de skatebaan, weinig of geen contacten met buurtgenoten; twee van hen waren bovendien nieuwkomers. Ons onderzoek bevestigt hiermee in grote lijnen de uitkomsten van het onderzoek van Unger en Wandersman (1983): *nieuwe* leiders en activisten blijken, voordat ze actief worden, vaak niet sterk geïntegreerd te zijn in de buurt. Het gebrek aan contacten compenseren ze door gebruik te maken van 'formele' middelen, zoals het schriftelijk uitnodigen van burens voor een bijeenkomst. Pas als gevolg van hun activiteiten bouwen ze een netwerk van contacten in de buurt op. Hun acceptatie als 'leiders' door buurtgenoten is vermoedelijk vergemakkelijkt door het feit dat de *behoefte aan leiderschap* onder bedreigende omstandigheden toeneemt (Mulder en Stemerding 1963).

Vermoedelijk zijn er verschillende mobiliseringspatronen (zie ook Cable, Walsh en Warland 1988): één die vooral via bestaande organisaties of sociale bewegingen op gang komt (Coleman 1976; zie bij voorbeeld Butcher et al. 1980) en één daar buiten om, zoals overwegend het geval was in ons onderzoek (zie ook Braam et al. 1976). Niet geheel duidelijk is echter wanneer en waarom het ene patroon, dan wel het andere patroon optreedt. Wordt dat bepaald door het al dan niet voorhanden zijn van organisaties ('fire brigades'), of komen geprononceerde belanghebbenden altijd zelf in actie als de bedreiging toeneemt?

Veel protestacties tegen locatiebeslissingen beginnen als gevolg van de bedreiging van de dagelijkse leefomstandigheden met een massamobilisering met een vaak heftig, 'rauw' en emotioneel karakter (handtekeningenacties, massameetings, demonstraties, geweldpleging). Dat zien wij ook in ons geval:

de mobilisering was gericht op de informatieavond in augustus 2002, een avond die een zeer emotioneel en wanordelijk verloop kende. Veel massa-acties zijn echter van korte duur; na een heftige uitbarsting blijkt het protest vaak te verlopen (Barnett en Barnett 2003; Hogan 1986; Piat 2000). Barnett en Barnett (2003: 64) stellen dat massaprotest (zoals een protestmeeting) vooral de functie lijkt te hebben van het afreageren van spanningen en woede, maar geen effectieve actievorm is. Het protest eindigt in deze gevallen veelal in moedeloosheid en berusting. Waarom treedt soms, zoals in ons geval, wel een voortzetting van de actie op, maar blijft het in andere gevallen bij een eenmalige woedeuitbarsting? Vermoedelijk spelen verschillende factoren een rol. Barnett en Barnett (2003) en Piat (2000) wijzen vooral op de onverzettelijke opstelling van de tegenpartij waardoor verdere actie bij voorbaat kansloos lijkt te zijn. Hogan (1986) daarentegen heeft er op gewezen dat het voor het continueren van een protestactie nodig is dat er leiders naar voren komen die effectief actie kunnen voeren en deze ook gedurende langere tijd kunnen volhouden (zie ook Wenocur en Belcher 1990). Uit ons onderzoek blijkt dat een onverzettelijke opstelling van de locatiebeslissers niet hoeft te leiden tot beëindiging van de actie, mits er leiders of activisten zijn die de actie (willen en kunnen) continueren. Onze studie bevestigt daarmee de uitkomsten van Hogan (1986) en Wenocur en Belcher (1990): zonder actieve kern zou de actie tegen de skatebaan zijn doodgebloed.

Bij de mobilisering van de achterban waren in ons onderzoek zowel structurele als subjectieve aspecten van buurtbinding van belang: informele contacten, netwerken en een huurdersvereniging enerzijds en gevoelens van solidariteit en van verbondenheid met buurtgenoten anderzijds. De banden tussen de buurtgenoten bestonden vooral uit zwakke banden; van hechte buurtnetwerken was geen sprake. Zoals ook uit ander onderzoek blijkt, zijn zwakke banden (in tegenstelling tot hechte informele netwerken) onder de potentiële achterban vaak van doorslaggevend belang in mobiliseringsprocessen (Cable 1992; Crenson 1978; Granovetter 1973, 1982; Unger en Wandersman 1983), omdat ze als 'bruggen' of verbindingsschakels tussen verschillende subgroepen kunnen fungeren. We kunnen hieraan toevoegen dat deze subgroepen wel ontvankelijk moeten zijn voor mobiliseringspogingen. Dit gold bij voorbeeld wel voor de ouderen, maar niet voor de jongeren in Rietgans. Beide categorieën verschilden in de mate van verbondenheid met buurtgenoten. De vergelijking van de jongeren en de ouderen in de Rietgansflat die zich niet bedreigd voelden, toont bovendien aan dat buurtbinding een zelfstandige rol kan spelen in mobiliseringsprocessen naast gevoelens van bedreiging. De jongeren hadden weinig contacten en voelden zich niet of nauwelijks verbonden met medeflatbewoners in tegenstelling tot de ouderen. Zij bleken dan ook niet ontvankelijk voor mobiliseringspogingen, de ouderen daarentegen juist wel. We zien dus dat beide aspecten van buurtbinding, de structurele en de subjectieve component, elkaar in hun werking versterken. In overeenstemming hier-

mee is ook dat de interne mobilisering een gesegmenteerd proces was, dat primair per straat verliep. Door het gefragmenteerde bebouwingspatroon rond het plantsoen bestonden er tussen de bewoners van de verschillende straten nauwelijks of geen contacten en evenmin gevoelens van saamhorigheid. Het bebouwingspatroon van woonbuurten is dus een belangrijke structurele conditie die de mobilisering van buurtbewoners kan vergemakkelijken of juist bemoeilijken, wanneer zij met een plotselinge bedreiging van hun alledaagse leefomstandigheden worden geconfronteerd.

Uit de voorgaande beschouwing blijkt dat protestacties tegen ongewenste faciliteiten complexe processen zijn, waarin zowel grieven (gevoelens van bedreiging) als mobilisering een zelfstandige, elkaar versterkende rol spelen. De complexiteit wordt nog versterkt doordat verschillende actiepatronen mogelijk zijn en factoren niet gedurende het gehele procesverloop even belangrijk zijn. Zo bevorderen emoties de initiële mobilisering, maar zijn leiderschap en instrumentele vaardigheden van doorslaggevend belang voor een effectieve voortzetting. Casestudies zijn waardevol, omdat ze gedetailleerd inzicht verschaffen in de verschillende mogelijkheden en varianten die kunnen optreden. Om zicht te krijgen op de betekenis van de verschillende factoren voor ontstaan en ontwikkeling van collectieve actie is echter ook vergelijkend onderzoek gewenst. Daarbij dient het onderzoek uitdrukkelijk niet beperkt te blijven tot situaties waarin collectieve acties zijn ontstaan. De indruk bestaat wel eens dat locatiebeslissingen altijd tot protest leiden, maar dat is niet het geval (Gerdner en Borell 2003; Seltzer 1984; Zippay 1997). Het is daarom van groot belang om ook locatiebeslissingen te onderzoeken, waartegen niet is geprotesteerd. Op deze wijze kunnen we vaststellen of er altijd, of alleen onder bepaalde voorwaarden, gevoelens van bedreiging ontstaan en onder welke omstandigheden deze gevoelens vervolgens leiden tot mobilisering en protestacties.

Noten

* Gaarne danken wij Martha M.C. Bijlholt, Geert P.A. Braam en Joop E. Ellemers en de anonieme beoordelaars en redactie van dit tijdschrift voor hun commentaar op eerdere versies van dit artikel.

1 Een skatebaan is een sociale faciliteit die vooral wordt gebruikt door opgroeiende en jongvolwassen mannen uit de middenklasse (Karsten en Pel 2000; Woolley en Johns 2001).

2 De dataverzameling heeft plaats gevonden in 2003 en 2005. Er is gebruikgemaakt van het persoonlijke archief van één van de meest betrokken gemeentelijke functionarissen, aangevuld met schriftelijke stukken die ons ter beschikking zijn gesteld door enkele andere gemeentelijke functionarissen, de secretaris van het wijkoverlegorgaan en één van de betrokken burgers. Voorts zijn gesprekken gevoerd met 17 sleutelinformanten: alle direct betrokken gemeentelijke functionarissen (twee wethouders en zes ambtenaren); de wijkagent; een gemeenteraadslid; de voorzitter, de secretaris en een oud-voorzitter van het wijkoverlegorgaan; een sportschoolhouder; en drie skatende jongeren (inclusief twee ouders die tijdens of na het interview inhaakten op het gesprek). Daarnaast zijn de omwonenden die

door de plannen werden bedreigd, door ons benaderd voor een interview om de mening in de buurt over de skatebaan te peilen. 30 huishoudens hebben aan het onderzoek meegewerkt in de vorm van een of meer mondelinge en/of telefonische interviews. Tot de geïnterviewden behoren twee van de drie woordvoerders voor de buurt; de derde woordvoerder is door ons wel benaderd voor een gesprek, maar hij weigerde, als enige in het hele onderzoek, medewerking. Verder zijn enkele gebeurtenissen geobserveerd. Aan alle personen die benaderd zijn voor een gesprek, is anonimiteit toegezegd. Om die reden is het navolgende verslag van gebeurtenissen geanonimiseerd. Waar nodig is gebruik gemaakt van pseudoniemen.

3 We nemen gangmakers en kernleden hier samen, omdat initiatiefnemers vaak deel uitmaken van de actiekern. Ook in ons onderzoek is dat het geval, waardoor beide categorieën sterk overlappen in samenstelling.

4 Een zaakwaarnemer is “een persoon, die opkomt voor de belangen – zoals hij die ziet – van een bepaalde groep in de samenleving, zonder zelf tot die groep te behoren en zonder daartoe door die groep – dan wel haar vertegenwoordigers – te zijn gekozen of aangesteld” (Köbben 1983: 5).

5 Het eerste en verreweg belangrijkste criterium is de *afstand* tussen woningen en geplande locatie (<90 meter; 90 tot 120 meter; >120 meter). Daarnaast draagt de *zichtbaarheid* van de gebruikers en hun activiteiten vanuit de woning bij aan de mate van objectieve bedreiging (volledig, beperkt en geen zicht). Hierbij is ook rekening gehouden met tussenliggende struiken en bomen. Tot slot hebben wij de aan- of afwezigheid van een *verkeerskundige barrière* (doorgaande verkeersweg) tussen woning en geplande locatie meegeteld.

6 Een aantal personen geeft in het interview aan aanvankelijk een andere opvatting te hebben gehad (en soms nog te hebben), dan men later tijdens de actie als standpunt *naar buiten* heeft ingenomen. Wij presenteren in de tabellen de *eigen* opvattingen, niet het standpunt dat men tegenover buitenstaanders heeft ingenomen.

7 Van de aanvankelijke huishoudens zijn er elf tegen de skatebaan. Tijdens het proces verhuist een huishouden dat positief staat tegenover de skatebaan; de nieuwe bewoners zijn tegen.

8 De cijfers in de tabellen zijn gebaseerd op alle beschikbare gegevens uit documenten en gesprekken. In de meeste gevallen levert dat een betrouwbaar beeld op van opvattingen en ontplooiende activiteiten. In enkele gevallen waarin informatie ontbrak of waarin we niet geheel zeker waren van de waarde van de beschikbare informatie, hebben we een schatting gemaakt van iemands opvattingen. Aangezien analyse met en zonder twijfelgevallen tot dezelfde uitkomsten leidt, presenteren wij de analyses waarin alle gevallen zijn opgenomen.

9 Per straat is vastgesteld of er mobiliseringsactiviteiten onder de achterban hebben plaats gevonden in de vorm van een of meer actiebijeenkomsten en/of van individuele pogingen tot overreding van de bewoners. Deze activiteiten hebben alleen plaats gevonden in Rozenstraat en Rietgans A en B.

10 Deelname aan de protestactie bestaat uit deelname aan activiteiten die gericht zijn op invloedsoefening op de locatiebeslissers. Zie tabel 3, regel 2 a t/m e, voor een overzicht van deze activiteiten.

11 De Rietgansflat bestond oorspronkelijk uit huurwoningen. In de periode waarin de skatebaan-affaire speelt, is er een proces gaande van omzetting van huur naar koop. De voorzitter van de oorspronkelijke huurdersvereniging treedt tijdens de protestactie uitdrukkelijk op namens de gehele flat. Er zijn geen aanwijzingen voor verschillen in opvattingen tussen huurders en eigenaren in de Rietgansflat.

12 Door de verhuizing tijdens het beleidsproces wordt een jonge huishouden vervangen door een oude.

13 De ironie wil dat de lokale actievoerders niet altijd gediend waren van deze externe steun. Zo distantieerden zij zich nadrukkelijk van het ‘racistisch discours’ van landelijk opererende, rechtse groeperingen die in de acties trachtten te infiltreren.

Literatuur

- Armour, A.M. (1991) The siting of locally unwanted land uses: Towards a cooperative approach. *Progress in Planning* 35, 1-74.
- Bachrach, K.M. en A.J. Zautra (1985) Coping with a community stressor: The threat of a hazardous waste facility. *Journal of Health and Social Behavior* 26, 127-141.
- Barnett, R. en P. Barnett (2003) "If you want to sit on your butts you'll get nothing!": Community activism in response to threats of rural hospital closure in southern New Zealand. *Health & Place* 9, 59-71.
- Braam, G.P.A., A. Dijkstra, D. Draaisma, L. Edel, A.M. Flier, H. van Goor, C.H. Kamphuis, H. Mannen en J.D. Simons (1976) *Collectieve acties: Participanten, ongelijkheid en locale democratie; een veldstudie in zeven Nederlandse gemeenten*. Meppel/Amsterdam: Boom.
- Buckner, J.C. (1988) The development of an instrument to measure neighborhood cohesion. *American Journal of Community Psychology* 16, 771-791.
- Buechler, S.M. (1993) Beyond resource mobilization? Emerging trends in social movement theory. *Sociological Quarterly* 34, 217-235.
- Burnett, A. en G. Moon (1983) Community opposition to hostels for single homeless men. *Area* 15, 161-166.
- Butcher, H., P. Collis, A. Glen en P. Sills (1980) *Community Groups in Action: Case Studies and Analysis*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Cable, S. (1992) Women's social movement involvement: The role of structural availability in recruitment and participation processes. *Sociological Quarterly* 33, 35-50.
- Cable, S., E.J. Walsh en R.H. Warland (1988) Differential paths to political activism: Comparisons of four mobilization processes after the Three Mile Island accident. *Social Forces* 66, 951-969.
- Chavis, D.M. en A. Wandersman (1990) Sense of community in the urban environment: A catalyst for participation and community development. *American Journal of Community Psychology* 18, 55-81.
- Coleman, J.S. (1976) Community disorganization and urban problems. In: R.K. Merton en R. Nisbet (eds.) *Contemporary Social Problems*. Fourth edition. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 557-601.
- Conway, B.P. en D.S. Hachen (2005) Attachments, grievances, resources, and efficacy: The determinants of tenant association participation among public housing tenants. *Journal of Urban Affairs* 27, 25-52.
- Cowan, S. (2002) Public arguments for and against the establishment of community mental health facilities: Implications for mental health practice. *Journal of Mental Health* 11, 5-15.
- Cook, J.R. (1983) Citizen response in a neighbourhood under threat. *American Journal of Community Psychology* 11, 459-471.
- Crenson, M. (1978) Social networks and political processes in urban neighbourhoods. *American Journal of Political Science* 22, 578-594.
- Davidson, W.B. en P.R. Cotter (1989) Sense of community and political participation. *Journal of Community Psychology* 17, 119-125.
- Festinger, L., S. Schachter en K. Back (1950) *Social Pressures in Informal Groups*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gerdner, A. en K. Borell (2003) Neighborhood reactions toward facilities for residential care: A Swedish survey study. *Journal of Community Practice* 11, 59-79.
- Goor, H. van (1993) Politieke participatie van collectiviteiten: Pressiegroepen. In: R.B. Andeweg, A. Hoogerwerf en J.J.A. Thomassen (red.) *Politiek in Nederland*. Vierde druk. Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink, 101-120, 377-379.

- Gordon, C. en J.M. Jasper (1996) Overcoming the 'NIMBY' label: Rhetorical and organizational links for local protesters. *Research in Social Movements, Conflict and Change* 19, 159-181.
- Granovetter, M.S. (1973) The strength of weak ties. *American Journal of Sociology* 78, 1360-1380.
- Granovetter, M.S. (1982) The strength of weak ties: A network theory revisited. In: P.V. Marsden en N. Lin (red.) *Social Structure and Network Analysis*. Beverly Hills: Sage, 105-130.
- Greenbaum, S.D. en P.E. Greenbaum (1985) The ecology of social networks in four urban neighbourhoods. *Social Networks* 7, 47-76.
- Grillo, R. (2005) 'Saltdean can't cope': Protests against asylum-seekers in an English seaside suburb. *Ethnic and Racial Studies* 28, 235-260.
- Hogan, R. (1986) Community opposition to group homes. *Social Science Quarterly* 67, 442-449.
- Hubbard, P. (2005a) Accommodating otherness: Anti-asylum centre protest and the maintenance of white privilege. *Transactions of the Institute of British Geographers* 30, 52-65.
- Hubbard, P. (2005b) 'Inappropriate and incongruous': Opposition to asylum centres in the English countryside. *Journal of Rural Studies* 21, 3-17.
- Jasper, J.M. (1997) *The Art of Moral Protest: Culture, Biography, and Creativity in Social Movements*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Jenkins, J.C. (1983) Resource mobilization theory and the study of social movements. *Annual Review of Sociology* 9, 527-553.
- Karsten, L. en E. Pel (2000) Skateboarders exploring urban public space: Ollies, obstacles and conflicts. *Journal of Housing and the Built Environment* 15, 327-340.
- Kastner, L.S., N.D. Reppucci en J.J. Pezzolli (1979) Assessing community attitudes toward mentally retarded persons. *American Journal of Mental Deficiency* 84, 137-144.
- Klandermans, B. (2002) How group identification helps to overcome the dilemma of collective action. *American Behavioural Scientist* 45, 887-900.
- Köbben, A.J.F. (1983) *De zaakwaarnemer* (Oratie). Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Lake, R.W. (2001) Locational conflict (NIMBY). In: N.J. Smelser en P.B. Baltes (red.) *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (vol. 13). Amsterdam: Elsevier, 9019-9024.
- Liu, A.Q. en T. Besser (2003) Social capital and participation in community improvement activities by elderly residents in small towns and rural communities. *Rural Sociology* 68, 343-365.
- Lober, D.J. (1995) Why protest?: Public behavioral and attitudinal response to siting a waste disposal facility. *Policy Studies Journal* 23, 499-518.
- McAdam, D. (1986) Recruitment to high-risk activism: The case of Freedom Summer. *American Journal of Sociology* 92, 64-90.
- McCarthy, J.D. en M.N. Zald (1977) Resource mobilization and social movements: A partial theory. *American Journal of Sociology* 82, 1212-1241.
- Mulder, M. en A. Stemerding (1963) Threat, attraction to group, and need for strong leadership: A laboratory experiment in a natural setting. *Human Relations* 16, 317-334.
- Nauta, A.P.N. (1966) Een empirische benadering van het buurtverschijnsel. *Sociologische Gids* 13, 19-31.
- Nauta, A.P.N. (1973) *Contact en controle tussen burenen*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Opp, K.-D. (1988) Grievances and participation in social movements. *American Sociological Review* 53, 853-864.
- Oropesa, R.S. (1992) Social structure, social solidarity and involvement in neighbourhood improvement organizations. *Sociological Inquiry* 62, 107-118.
- Passy, F. en M. Giugni (2001) Social networks and individual perceptions: Explaining differential participation in social movements. *Sociological Forum* 16, 123-153.

- Pearson, V. en M.-Y. Yiu (1993) Public attitudes towards mental health facilities: A study in Hong Kong. *Social Work & Social Sciences Review* 4, 59-82.
- Piat, M. (2000) The NIMBY Phenomenon: Community residents' concerns about housing for deinstitutionalized people. *Health & Social Work* 25, 127-138.
- Pinch, S. (1985) *Cities and Services: The Geography of Collective Consumption*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Repper, J. en C. Brooker (1996) Public attitudes towards mental health facilities in the community. *Health and Social Care in the Community* 4, 290-299.
- Ryan, V.D., K.A. Agnitsch, L. Zhao en R. Mullick (2005), Making sense of voluntary participation: A theoretical synthesis, *Rural Sociology* 70, 287-313.
- Seltzer, M.M. (1984) Correlates of community opposition to community residences for mentally retarded persons. *American Journal of Mental Deficiency* 89, 1-8.
- Simon, B., M. Loewy, S. Stürmer, U. Weber, P. Freytag, C. Habig, C. Kampmeier en P. Spahlinger (1998) Collective identification and social movement participation. *Journal of Personality and Social Psychology* 74, 646-658.
- Smelser, N.J. (1962) *Theory of Collective Behavior*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Snow, D.A., D.M. Cress, L. Downey en A.W. Jones (1998) Disrupting the 'quotidian': Reconceptualizing the relationship between breakdown and the emergence of collective action. *Mobilization* 3, 1-22.
- Snow, D.A., L.A. Zurcher en S. Ekland-Olson (1980) Social networks and social movements: A microstructural approach to differential recruitment. *American Sociological Review* 45, 787-801.
- Thornton, B. en D. Knox (2002) "Not in my backyard": The situational and personality determinants of oppositional behaviour. *Journal of Applied Social Psychology* 32, 2554-2574.
- Tilly, C. (1978) *From Mobilization to Revolution*. Reading, Mass.: Addison Wesley.
- Unger, D.G. en A. Wandersman (1983) Neighboring and its role in block organizations: An exploratory report. *American Journal of Community Psychology* 11, 291-300.
- Von Eschen, D., J. Kirk en M. Pinard (1971) The organizational substructure of disorderly politics. *Social Forces* 49, 529-544.
- Walsh, E., R. Warland en D.C. Smith (1993) Backyards, NIMBYS, and incinerator sitings: Implications for social movement theory. *Social Problems* 40, 25-38.
- Weerdenburg, L.J.M. (1979) Bevolking en betrokkenheid bij achtereenvolgende acties: Een onderzoek in een landschappelijk waardevol gebied. *Sociologische Gids* 26, 283-302.
- Wenocur, S. en J.R. Belcher (1990) Strategies for overcoming barriers to community-based housing for the chronically mentally ill. *Community Mental Health Journal* 26, 319-333.
- Woolley, H. en R. Johns (2001) Skateboarding: The city as a playground. *Journal of Urban Design* 6, 211-230.
- Zald, M.N. (1992) Looking backward to look forward: Reflections on the past and future of the resource mobilization research program. In: A.D. Morris en C.M. Mueller (red.) *Frontiers in Social Movement Theory*. New Haven/London: Yale University Press, 326-348.
- Zippay, A. (1997) Trends in siting strategies. *Community Mental Health Journal* 33, 301-310.